

Hoe globaal is globalisering?

| Eric Vanhaute

Globalisering is een vaag 'containerbegrip', zeker als in de beschrijving van de globaliseringsprocessen elke analyse van de machtsverhoudingen en elke kritische afweging van de sleutelbegrippen ontbreekt. Dat blijkt uit het populaire werk van Ignacio Ramonet. Een euvel waaraan het laatst verschenen Nederlands Jaarboek voor het Democratisch Socialisme en het werk van Saskia Sassen niet lijden.

Een containerbegrip

Een van de grote misverstanden in het hedendaags globaliseringsdebat is dat globalisering synoniem zou zijn van deregulering. Regulering wordt dan gedefinieerd als de zichtbare, door de (sterke) nationale staat geformaliseerde controle op economische en sociale processen. Het dereguleren is hiervan de negatie: de afbouw van de overheidscontrole, het verdwijnen van de sterke natie-staat. Dit dualiserend denken maakt van globalisering weliswaar een erg wervend, maar tegelijkertijd weinig verhelderend concept. Globalisering is in enkele jaren tijd zo populair geworden dat het al snel verworpen is tot een soort containerbegrip, een begrip dat nog nauwelijks hoeft te worden gedefinieerd, maar dat des te meer alle mogelijk recente verschuivingen in zich zou dragen. Die dubbelzinnigheid zit al in de term ingebakken. De verwijzing naar 'globaal' kan zowel een gebrek aan nauwkeurigheid beteken (als synoniem van benaderend) als het allesomvattende karakter beklemtonen (als synoniem van compleet).

Een boekje dat tot die begripsvervaging bijdraagt is het essay *Globalisering en chaos* van Ignacio Ramonet, hoofdredacteur van *Le Monde Diplomatique*. Globalisering wordt hier bij uitstek opgevoerd als containerbegrip: het wordt niet gedefinieerd (althans: ik vond geen decente definitie), maar het

verklaart wel alles. Het boekje is een schoolvoorbeeld van hoe morele verontwaardiging het heldere denken in de weg kan staan. Door enerzijds alle hedendaagse verschuivingen op één hoop te gooien en die anderzijds te poneren tegenover een 'ander' verleden, schetst Ramonet een weinig verhelderend en nog minder diepgravend beeld van wat er deze tijden gaande is. Of het nu gaat over economie, politiek, cultuur, het denken, de media of morele waarden, alles staat op de helling, wat alleen maar leidt tot wanorde en chaos. Door deze verabsolutering van de tegenstelling tussen vroeger en nu ("een kruispunt der tijden", p. 123) staat de tekst bol van algemene, weinig problematiserende uitspraken, genre "wordt het geen tijd een nieuwe wereld te scheppen?" (p. 159). In feite draait alles rond het niet problematiseren van twee kernbegrippen in het maatschappelijk denken: tijd en macht. Een tijdsperspectief is in het werk geheel afwezig. Dit leidt tot verstarde, a-historische schetsen van de wereld 'voor' en 'na' de aanvang van het proces van globalisering. Processen lijken autonome mechanismen die hier en nu, plots, uit de lucht komen vallen. Historische wortsels, laat staan recurrenties, zijn afwezig. Zinledige uitspraken als "kortom: de economie dringt de politiek binnen" (p. 145) zijn dan ook niet uit de lucht. De afwezigheid van een analyse van machtsverhoudingen geeft het boekje een vrijblijvend en ook elitair karakter. De toonaard ver-

raadt een sterk cultuurpessimisme ten gevolge van a) de onmacht van een door de massamedia verdwaaide massa en b) het afhaken van de verlichte intellectuele elites. "Dat is ook een onderdeel van de crisis, het intellectuele onvermogen om de omvang van dingen in te schatten" (p. 124). Hoe juist ook, dit boekje zal hier weinig aan veranderen. De tekst gaat ook gebukt onder een stroeve en soms ronduit foutieve vertaling ("de economische crisis ontstond plotseling toen in 1973 de oliepijpen naar beneden doken"! – p. 130).

Mondiale processen

Terecht stelt Ramonet dat het versnellen van kapitaalstromen en de opmars van het ultraliberalisme de nationale en mondiale verschillen tussen arm en rijk vergroten. Echter, de staat was en is hierin geen passieve actor, integendeel. "De staat zelf heeft een centrale rol gespeeld bij het tot stand komen van mondiale processen, en is door die betrokkenheid sterk veranderd". Dit is een van de centrale stellingen die *Saskia Sassen* verdedigt in haar recente geschriften over de oorzaken en gevolgen van de processen van globalisering (citaat: p. 37). Het is een gelukkig initiatief van uitgeverij Van Gennep om enkele van die teksten (weliswaar wat laat – ze verschenen tussen 1994 en 1997) in vertaling op de markt te brengen. *Saskia Sassen* is hoogleraar stadsplanning aan de Columbia University in New York en entte haar onderzoek vooral op wat zij 'the global city' noemt (*The global city: New York, London, Tokyo* (1991), *Cities in a World Economy* (1994)). 'Global cities' of wereldsteden zijn in haar ogen centra die binnen de hedendaagse economische, sociale en culturele verschuivingen een cruciale rol spelen als knooppunten van macht, handel, communicatie en cultuur. Zij verzinnebeelden de centralisatie waarmee volgens *Sassen* globalisering samengaat.

Sassen doet in haar analyses wat *Ramonet* nalaat: het problematiseren van sleutelbegrippen in het vage concept globalisering: tijd, plaats en macht. Zo wijst *Sassen* er volkomen terecht op dat glo-

balisering dan wel een nieuw begrip, maar allerm minst een nieuw gegeven is. Verwijzend naar de wereldsysteemanalyse van *Wallerstein* en *Arrighi* integreert zij enkele kernconcepten uit het historisch kapitalisme, zoals de geografische expansiedrang. Met *Arrighi* vergelijkt *Sassen* de huidige overgang van een *Pax Americana* naar een meer onzekere wereld, met de eind-19de eeuwse neergang van de *Pax Britannica* en de ingrijpende economische en sociale veranderingen die hieruit voortvloeiden.

Migratie

Het eerste hoofdstuk draagt als titel "de staat en de nieuwe geografie van de macht". Deze verwijzing naar territoriale verschuivingen is eveneens schatplichtig aan het wereldsysteemdenken. Essentieel is dat *Sassen* niet vertrekt van een a-priori tegenstelling tussen nationaal en mondiaal, een tegenstelling die er de voorbije eeuwen trouwens nooit is geweest. "Dit dualisme heeft mede

geleid tot de stelling van het onvermijdelijke verval van de staat in een mondiaal werkende economie" (p. 19). Integendeel, de staat heeft zelf bijgedragen aan de legitimering van een nieuwe leer over zijn eigen rol in de economie, zoals in wat *Sassen* noemt "de denationalisatie van het grondgebied". Niet alle rechten ontspruiten meer uit het nationale burgerschap. In plaats van een 'volkssoevereiniteit'

Het is juist door de internationalisering van het statenstelsel, een evolutie die parallel loopt met de groei van het kapitalisme, dat migratiestromen hun massale karakter krijgen.

krijgen individuele mensenrechten meer aandacht. Of : burgerrechten zijn niet meer volledig gekoppeld aan territoriaal gezag en soevereiniteit. In het middelpunt van deze nieuwe paradox staat het immigratievraagstuk. Immers : tegenover de groeiende consensus over de noodzaak de grenzen open te stellen voor het verkeer van kapitaal, informatie en dienstverlening, staat de aandrang de nationale staat in al zijn glorie te bevestigen in een poging de nationale grenzen te controleren en de instroom van migranten zoveel mogelijk te beperken. *Sassen* formuleert het krachtig: economische globalisering leidt tot een denationalisering van de nationale economie; immigratie leidt daarentegen tot een nieuwe nationalisering van de politiek" (p. 64). Ook hier wordt een causaal

verband gelegd tussen twee schijnbaar onafhankelijke gegevens: immigratie (als de aggregatie van de individuele beslissingen van de immigrant) en de actie van de staat. Het is juist door de internationalisering van het statensstelsel, een evolutie die parallel loopt met de groei van het kapitalisme, dat migratiestromen hun massale karakter krijgen.

Informalisering

Zoals René Boomkens in de inleiding op de bijdragen schrijft: "Alle zes essays stellen in feite één en dezelfde vraag: welke gevolgen heeft de globalisering gehad voor de machts- en eigendomsverhoudingen in de wereld en over welke middelen beschikken we, als wereldburgers, als onderdanen van een natiestaat, als stedelingen en als individuen met een bepaalde identiteit en cultuur, om al die rollen en identiteiten zoveel mogelijk zelf te kunnen bepalen en in te vullen" (p. 14). Deze vraag komt naar mijn mening het scherpst naar voren wanneer Sassen zich buigt over de informalisering of onderwaardering van allerlei economische sleutelsectoren binnen het grootstedelijke weefsel. Sassen is hier heel formeel: de informele sectoren zijn niets anders dan een functioneel product van de economie van de nieuwe mondiale steden.

De economische groei na de Tweede Wereldoorlog was gebaseerd op kapitaalintensieve productie, standaardisatie, suburbanisatie en een groei van de middenklasse. Grootschalige productie en massaconsumptie leidden tot een hogere organisatiegraad en een grotere macht van de arbeiders. Dit heeft informalisering beperkt en belet.

De achteruitgang van de massaproductie als belangrijkste motor van de groei en de verschuiving naar de dienstverlening als toonaangevende economische sector droegen bij tot het verval van regelgeving allerhande. Deze context gaf ruimte aan de ontwikkeling van informele activiteiten. Dit gaat samen met een toenemende dienstverlenende bedrijvigheid, grotere inkomensongelijkheid, zwakkere arbeidersorganisaties en meer onbeschermde banen. Terwijl in de voorgaande periode de reproductie van de middenklasse en het formaliseren van het dienstverband de belangrijkste gevolgen waren, is dat nu de reproductie van de inkomensverschillen en een toename van kortlopende dienstverbanden. Dit alles leidt tot een toenemende economische polarisering.

Informalisering moet worden beschouwd in de context van de herstructurering die heeft bijgedragen aan het verval van het naoorlogse, door industriële productie beheerste economische

stelsel, en de opkomst van een nieuw economisch stelsel, beheerst door de dienstverlening. Dit gaat samen met een toenemende ongelijkheid in inkomen (onder consumenten) en in winstmogelijkheden (onder bedrijven) in de stedelijke economie. Zij bevorderen de economische activiteit in de informele sfeer. Minder dan het 'breken' van regels gaat het om 'breuken' in de regelgeving.

De nieuwe groeifactor is niet meer de gestandaardiseerde productie voor de middengroepen, maar de vraag vanuit de hoge en lage inkomensgroepen. Dit wil zeggen: een vraag naar a) diensten en producten op maat en b) goedkope diensten en producten. De gestandaardiseerde massaproductie is kapitaalintensief, terwijl de nieuwe productie arbeidsintensief is (maatwerk en gezinsarbeid).

De mondiale stad

Tijd, ruimte en macht krijgen in het werk van Sassen een concrete invulling in de vorm van de nieuwe mondiale stad. Hij is de geïnternationaliseerde ruimte bij uitstek. Dit geldt voor de productie (transnationale plaatsen voor het zakenleven en de geldhandel), maar is evenzeer waar uit cultureel oogpunt: de opbouw van een veelheid van culturele ruimtes. Globalisering leidt daarom niet alleen tot homogenisering, maar ook tot differentiëring. "Het dominante verhaal over de economie gaat steeds meer uit van de vorming van een internationale klasse van hoogopgeleide werknemers en van omgevingen die een sterk internationaal karakter hebben gekregen (...). Wat over het hoofd wordt gezien, is de mogelijkheid dat wij ook getuige zijn van een internationalisering van de arbeidsmarkt voor laagbetaalde handarbeiders en dienstverlenend personeel. Dit proces wordt nog steeds beschreven in termen van immigratie, een verhaal dat zijn wortels heeft in een vroegere historische periode" (p. 130).

De gedachte dat deze migraties weleens het correlaat zouden kunnen zijn van de internationalisering van het kapitaal die met het kolonialisme in versnelling kwam, maakt nog geen deel uit van de gangbare interpretatie van heden en verleden.

Tijd en macht

De aard en de betekenis van de internationalisering van de economie is ook een centraal thema in het laatste Nederlandse Jaarboek voor het Democratisch Socialisme, dat de titel 'Hedendaags Kapitalisme' draagt. Terecht stelt de redactie zich de vraag in hoeverre hedendaagse veranderingen

ook 'nieuw' zijn. "In hoeverre en in welke opzichten is de economie tegenwoordig werkelijk mondiaal dan in 1650, 1880 of 1965? Is 'globalisering' niet vooral een ideologisch begrip, voor zowel voor- als tegenstanders?" (p. 9). Politicoloog en medesamensteller Bart Tromp beschrijft hoezeer de wetenschappelijke analyse van het kapitalisme in deze eeuw is versmald, mede ten gevolge van de vergaande wetenschappelijke arbeidsverdeling. Hij gebruikt Immanuel Wallersteins wereldsysteem-analyse om tijd en plaats, en politiek en economie opnieuw in onderling verband te brengen. Net zoals Sassen bestrijdt hij de tegenstelling tussen staat en onderneming zoals die door de neoliberale theorie wordt gepostuleerd. Het is maar dank zij de 'externalisering' (naar de staat) van een belangrijk deel van de kosten van kapitaalsaccumulatie (infrastructuur, arbeidskosten, ecologische kosten), dat de kapitalistische economie de opeenvolgende neergaande fasen heeft kunnen overwinnen. De hamvraag is: tekent zich een gelijkaardig scenario af of staan we voor een fundamentele ommekeer na eeuwen van kapitalistische groei? Volgens Tromp is dit niet ondenkbaar omdat minstens drie ontwikkelingen op lange termijn in het wereldsysteem "hun asymptoot beginnen te naderen" (p. 44). Ten eerste wordt een verdere proletarisering van de arbeid, motor van een nieuwe expansie, steeds moeilijker. Ten tweede is een betere scholing, kenmerk van de expansiefase na het midden van de 20ste eeuw, geen garantie voor meer groei en/of minder ongelijkheid. Ten derde zijn de mogelijkheden om de kosten van de ecologische degradatie af te wentelen, door de expansie van de wereldeconomie drastisch afgenomen.

Het 20ste-eeuwse kapitalisme heeft in de kernlanden model gestaan voor een sterk gereguleerd politiek en sociale samenlevingsmodel. Daar waar de wortels ervan teruggaan tot de eerste crisisperiode van het moderne industriële kapitalisme tijdens het laatste kwart van de 19de eeuw, worden de fundamenten van dit 'sociale compromis' in

het laatste kwart van de 20ste eeuw meer en meer in vraag gesteld. Deze verschuivingen hebben hun impact op alle terreinen van het maatschappelijke leven, van de organisatie van het interstatensysteem over de regulering van arbeidsverhoudingen op nationaal niveau en op de bedrijfsvloer

tot de (min of meer strakke) samenlevingspatronen en sekseverhoudingen. Het tegelijkertijd wankele van al deze 'zekerheden' roept, zoals de samenstellers van het vermelde jaarboek stellen, "vanzelfsprekend ongemakkelijke vragen op" (p. 9). Dit mag niet leiden tot te gemakkelijke antwoorden, tot het formuleren van een koepelbegrip dat wel veel omvat, maar des te minder verklaart. Dit kan maar vermeden worden door de begrippen tijd en macht te blijven problematiseren. Zoals de samenstellers van de bundel 'Hedendaags Kapitalisme' het stellen, het socialisme heeft hier alleen maar een traditie te verliezen.

Het is maar dank zij de 'externalisering'

(naar de staat) van een belangrijk deel

van de kosten van kapitaalsaccumulatie

(infrastructuur, arbeidskosten,

ecologische kosten), dat de

kapitalistische economie de

opeenvolgende neergaande fasen heeft

kunnen overwinnen.

Literatuur

Ignacio Ramonet, *Globalisering en chaos*, Antwerpen – Baarn, 1999 (Houtekiet)

Saskia Sassen, *Globalisering. Over mobiliteit van geld, mensen en informatie*, Amsterdam, 1999 (Van Gennep)

Frans Beckers, Wim van Hennekeler, Bart Tromp (eds.), *Hedendaags kapitalisme. Twintigste jaarboek voor het democratisch socialisme*, Amsterdam, 1999 (De Arbeiderspers – Wiardi Beckman Stichting).